

7. Полянський Т.Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Серія І «Дослідження та реферати»* / редкол. : П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Вип. 25. Львів : Галицький друкар, 2012. 456 с.

8. Похиленко І.С. Неприпустимість зловживання процесуальними правами в господарському та адміністративному процесі. URL: [https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/40286/1/Похиленко\\_І.С\\_тези.pdf](https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/40286/1/Похиленко_І.С_тези.pdf).

9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мюрсел Ерен проти Туреччини» від 7 лютого 2006 р. URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/SO4075.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4075.html).

10. Справа «Меньшакова проти України» від 7 червня 2010 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_766](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_766).

11. Станев против Болгарии [Stanev v. Bulgaria] (жалоба № 36760/06). Постановление от 17 января 2012 г. URL: <http://hrlib.kz/wp-content/uploads/2016/08/2012-Станев-против-Болгарии.pdf>.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.31>

КОЗИН А.О.

### ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЮ)

У статті наголошено, що дослідження будь-якого наукового об'єкта потребує всебічного розгляду всіх його властивостей, форм прояву та способів використання. Тільки внаслідок подібного розроблення можлива побудова об'єктивної теоретичної моделі останнього, яка буде ґрунтуватися не тільки на домислах і суб'єктивних думках, а й на обставинах дійсності, беззаперечних факторах, які показують не окремі, загалом не типові моменти, проте дають можливість побачити реальні закономірності. Формування настільки точного дослідження в правовій галузі можливо виключно на основі розгляду зарубіжного досвіду юридичного регламенту того чи іншого питання. З'ясовано, що проблема булінгу у Великобританії повністю регулюється антидискримінаційною лінійкою нормативно-правових актів. Тобто зазначене явище фактично визнається дискримінацією прав осіб, які навчаються в школі. Крім того, законодавство Великобританії чітко визначає, у чому конкретно булінг у закладах освіти виражається, а саме: нападах, мордуваннях, застосуванні фізичної сили учасниками освітнього процесу одне до одного; здійсненні крадіжки особистих речей жертви булінгу; систематичних домаганнях, залякуваннях, погрозах та образах, які можуть відбуватися як вербально, так і за допомогою засобів зв'язку, зокрема електронних листів, повідомлень, дзвінків тощо. Зроблено висновок, що сьогодні в нашій державі, на відміну від багатьох інших країн, створено дієвий правовий механізм протидії булінгу, який має власні нормативні джерела та суб'єктів реалізації. Проте цей факт не свідчить, що Україні в питанні боротьби з булінгом немає до чого прагнути. Так, ураховуючи той факт, що булінг є соціальним явищем, виключно юридичних важелів для його подолання недостатньо. На прикладі таких країн, як Іспанія, Фінляндія, Швеція та Норвегія, варто запровадити в середовищі освітянської діяльності спеціальні програми, метою яких стане виховання молоді в дусі толерантного поведіння одне з одним, демократизму, необхідності людського ставлення до своїх однолітків та інших позитивних аспек-

тів. У тандемі з численними правовими механізмами такий підхід дасть змогу викоренити булінг (цькування) не тільки на практиці, а й у свідомості представників українського суспільства.

**Ключові слова:** зарубіжний досвід, організація, правове регулювання, законодавство, протидія булінгу.

The article emphasizes that the research of any scientific object requires a thorough consideration of all its properties, forms of manifestation and methods of use. Only through such development is it possible to construct an objective theoretical model of the latter, which will be based not only on conjectures and subjective thoughts, but on circumstances of reality, indisputable factors, which show not individual but generally not typical moments, but make it possible to see the real patterns. The formation of such an accurate study in the legal field is possible solely on the basis of consideration of foreign experience of legal regulation of a particular issue. It has been found that the problem of bullying in the UK is fully regulated by the anti-discrimination line of regulations. That is, this phenomenon is in fact recognized as discrimination against the rights of persons attending school. In addition, UK law clearly defines how specifically bullying in educational institutions is expressed, namely: assaults, snorts, the use of physical force by participants in the educational process with each other; the theft of the personal belongings of the victim of the billing; systematic harassment, intimidation, threats and harassment that can occur both verbally and through communications such as emails, messages, calls, and more. It is concluded that today in our country, unlike many other countries, there is an effective legal mechanism for counteracting billing, which has its own regulatory sources and actors. However, this fact does not indicate that Ukraine has nothing to strive for in the fight against bullying. Thus, given the fact that bullying is a social phenomenon, legal leverage alone is not enough to overcome it. For example, such countries as Spain, Finland, Sweden and Norway should introduce special programs in the educational environment. The purpose of which is to educate young people in a spirit of tolerant treatment towards one another, democracy, the need for a humane attitude towards their peers and other positive aspects. In tandem with numerous legal mechanisms, this approach will allow eradicating bullying not only in practice, but in the minds of representatives of Ukrainian society.

**Key words:** foreign experience, organization, legal regulation, legislation, counteraction to bullying.

**Вступ.** Дослідження будь-якого наукового об'єкта потребує всебічного розгляду всіх його властивостей, форм прояву та способів використання. Тільки внаслідок подібного розроблення можлива побудова об'єктивної теоретичної моделі останнього, яка буде ґрунтуватися не тільки на домислах і суб'єктивних думках, а й обставинах дійсності, беззаперечних факторах, які показують не окремі, загалом не типові моменти, проте дають можливість побачити реальні закономірності. Формування настільки точного дослідження в правовій галузі можливо виключно на основі розгляду зарубіжного досвіду юридичного регламенту того чи іншого питання. Чому це так? Якщо взяти тематику дослідження, то протидія булінгу (цькуванню) є проблематикою, яка добре відома в багатьох інших країнах. У зв'язку із цим дослідження зарубіжного досвіду надасть відповіді на питання, по-перше, щодо найбільш ефективної моделі боротьби з булінгом, по-друге, побудови шляхів подальшого вдосконалення системи протидії цьому негативному явищу на території нашої держави.

Натепер проблемі булінгу неодноразово приділялася увага у наукових працях різних науковців. Зокрема, її розглядали В.І. Бабенко, М.В. Руденко, Л.В. Винар, Д.Г. Заброта, Н.Р. Нижник, С.Д. Дубенко, В.І. Мельниченко, В.М. Гарашук, О.В. Харитонов, О.С. Рождественська, Ю.Є. Атаманова, С.В. Крисяк, Т.О. Лукіна, Д.В. Молчанова, Р.Ф. Рамкулов, А.Л. Худобородов і багато інших. Утім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, малодослідженим є питання застосування в Україні зарубіжного досвіду організації протидії булінгу (цькуванню), що є суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях.

**Постановка завдання.** Саме тому метою статті є визначити можливості застосування в Україні зарубіжного досвіду організації протидії булінгу (цькуванню).

**Результати дослідження.** Говорячи про світовий досвід протидії булінгу, варто відзначити Швецію – одну з перших країн, де цю проблему почали обговорювати на національному та законодавчому рівнях. Тут, окрім законів, що захищають жертв цькування, впроваджено закріплену в законодавстві системну профілактичну роботу, яку здійснюють державні установи та некомерційні організації, на кшталт «Friends». Доволі дієвим способом протидії цькуванню у Швеції став так званий «Метод Фарста», що полягає у створенні в школах спеціальних «антибулінгових» команд з учнів і вчителів, завданням яких є захист інших учнів – з першого по дев'ятий клас. До подібних команд відбирають школярів із лідерськими якостями, призначають їм по кілька підшефних із молодших класів. Кожен «лідер» повинен хоча б раз за день підходити до ввірених йому учнів, дізнаватися, чи все гаразд, і давати зрозуміти про готовність допомогти у вирішенні проблем зі цькуванням [1].

Схожий підхід до протидії булінгу (цькуванню) існує натеper також в іншій скандинавській країні – Норвегії. Так, саме Норвезьку загальнонаціональну антибулінгову програму визано однією з найефективніших, автором якої є Ден Ольвеус. Результати багатолітнього моніторингу її роботи продемонстрували свою дієвість: вона на 30–50% знижує кількість інцидентів, пов'язаних зі цькуванням. Водночас знижуються й показники антисоціальної поведінки, включаючи пияцтво, крадіжки, вандалізм тощо, а також покращується загальний клімат у школах. Секрет успіху полягає в системному підході до проблеми булінгу: психолог і вчений Ден Ольвеус наполягає на важливості роботи з усім набором соціальних ролей: так званий «bullying circle» становлять не лише жертва та агресор, а й прибічники та пасивні спостерігачі. Ця програма засновується на принципах, що передбачають створення теплоgo й позитивного шкільного (в ідеалі й домашнього) середовища, ставить акцент не на покаранні, а на заохоченні до мирного співіснування з твердими рамками й обмеженнями неприйнятної поведінки. Реалізація комплексу інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних та організаційних дій передбачає три рівні: загальношкільний, груповий (на рівні класу) й індивідуальний. За рішенням уряду Норвегії програма Д. Ольвеуса була включена до реалізації в усіх школах як обов'язкова. До слова, у школах Швеції та Норвегії на початку кожного навчального року укладається трьохсторонній договір, який підписує учень (навіть першокласник), батьки та адміністрація школи. Мета цього договору – запобігти неприйнятній та агресивній поведінці в школі. Так, кожен школяр попереджається про те, що він не має право погрожувати словом чи ділом іншим учням, завдавати фізичну або психологічну шкоду однокласникам, псувати їхнє майно. В іншому випадку шкільний фахівець і директор школи мають право за першої ж нагоди поставити винного на облік до поліції, а за поведінку малюків повністю відповідатимуть їхні батьки. Крім того, батьки зобов'язуються вирішувати проблеми такого роду разом зі шкільними психологами [1].

Формування на нормативно-правовому рівні спеціальних програм антибулінгової спрямованості є засобом, яким користуються також і в інших країнах Єврозони. Наприклад, у Фінляндії в період з 2006 по 2009 роки створено програму «KiVa», яка досить ефективно функціонує й сьогодні. Програма поширюється на всіх учнів загальноосвітніх шкіл від 5 до 11 років. Її мета – зменшити показники шкільного булінгу й знизити рівень виктимізації серед однолітків. Робота з неповнолітніми є одним із центральних питань фінської програми. Робота із цією категорією осіб, залучених до булінгу, полягає в покращенні здібності дітей розпізнавати ситуації цькування й уміти протидіяти їм, використовуючи можливості колективу. Фінська програма включає в себе як універсальні дії щодо запобігання випадків булінгу, так і специфічні дії, що полягають у прямому втручанні в ситуації шкільного цькування. До специфічних дій у рамках «KiVa» можна зарахувати використання відеоігри й анімаційних уроків як доповнення до буклетів і спілкування з педагогами. Також у кожній школі команда з трьох учителів (або іншого шкільного персоналу) разом із класним керівником розглядають кожен випадок булінгу, який засвідчено або виявлено. Випадки розглядаються через низку індивідуальних і невеликих групових обговорень із жертвами й ініціаторами, згодом організуються систематичні зустрічі. Крім того, учитель у класі зустрічається з двома-чотирма однокласниками з високим соціальним статусом, спонукаючи їх підтримати кожну постраждалу дитину. Універсальні дії щодо боротьби зі шкільним цькуванням включають 20 годин уроків для учнів, які проводяться вчителями в класі протягом навчального року. Основними цілями подібних занять є підвищення обізнаності про роль, яку група відіграє в протидії булінгу; посилення почуття емпатії щодо жертв булінгу. Заняття включають обговорення, групову роботу, рольові вправи. По мірі проведення занять клас формує внутрішні правила щодо уникнення булінгу, запобігання йому [2, с. 30].

Подібна державна антибулінгова модель сформовано свого часу в Іспанії. Засади протидії булінгу в цій державі закладено ще в 90-х роках минулого століття. Зокрема, Першою програмою, розробленою в Іспанії, був проєкт «SAVE». Проєкт «SAVE» об'єднує дослідницьку ініціативу з комплексом превентивних дій, спрямованих на скорочення випадків віктимізації та насильства в початковій і середній школі. Подібні дії передусім спрямовані на розвиток почуття захищеності, навичок комунікації в школярів, виділення спільних цінностей у підлітків. Крім того, реалізація проєкту передбачала роботу з педагогічним складом, а саме освіту в рамках проблеми протидії булінгу в школі й співпраці вчителів. На особистісному рівні для розвитку емпатії та здатності до рефлексії йшла робота з навичками критичного мислення. Найефективніший вектор роботи проєкту «SAVE» – демократизація процесу управління співіснування школярів у колективі, а також емоційне й ціннісне навчання. Демократизація здійснювалася через введення чітких правил, які були орієнтовані на встановлення позитивних міжособистісних зв'язків [2, с. 16].

Цікавою є система протидії булінгу (цькуванню) у Великобританії. Необхідно відмітити той факт, що проблема булінгу в зазначеній державі повністю регулюється антидискримінаційною лінійкою нормативно-правових актів. Тобто зазначене явище фактично визнається дискримінацією прав осіб, які навчаються в школі. Крім того, законодавство Великобританії чітко визначає, у чому конкретно булінг у закладах освіти виражається, а саме: нападах, мордуваннях, застосуванні фізичної сили учасниками освітнього процесу одне до одного; здійсненні крадіжки особистих речей жертви булінгу; систематичних домаганнях, залякуваннях, погрозах та образах, які можуть відбуватися як вербально, так і за допомогою засобів зв'язку, зокрема електронних листів, повідомлень, дзвінків тощо [3; 4].

Документуванням фактів булінгу та притягненням осіб, які його вчинили, до відповідальності займаються правоохоронні органи Великобританії, зокрема поліція. Разом із тим у системі протидії булінгу важливе місце посідають безпосередньо заклади освіти. Саме на них і науково-педагогічний персонал, який працює в цих закладах, покладається обов'язок профілактики булінгу, забезпечення безпечного середовища для здійснення освітнього процесу, виховання в осіб, які навчаються, толерантності одне до одного, а також негайного звернення до поліції в разі виявлення фактів булінгу. Із цією метою в кожній школі розробляється й у подальшому реалізовується спеціальна антибулінгова політика, яка включає заходи, спрямовані на реалізацію вищенаведених питань [3].

Визначаючи найкращі міжнародні практики протидії булінгу (цькування) з метою їх перейняття та імплементації в національну правову систему, поза увагою не можемо залишити досвід держав пострадянського простору, у кожній із яких боротьба з досліджуваним негативним явищем має власні особливості. Так, наприклад, у Республіці Білорусь натеper булінг не має належного законодавчого закріплення, а отже, не існує в цій державі цільових систем протидії йому. У правовому полі цькування не виділяється з великого числа інших проявів підліткової девіантної поведінки. Основою запобігання їй і її профілактики в Республіці Білорусь є Закон «Про основи системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх» від 31.05.2003 № 200-3. У зазначеному акті визначається, що головними завданнями діяльності з профілактики бездоглядності й правопорушень неповнолітніх є запобігання бездоглядності, безпритульності, правопорушенням чи іншим антисоціальним діям неповнолітніх, виявлення й усунення їх причин та умов; забезпечення захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; соціальна психолого-педагогічна реабілітація неповнолітніх і сімей, які знаходяться в соціально небезпечному становищі; виявлення й припинення випадків залучення неповнолітніх до скоєння злочинів чи інших антигромадських дій [5].

Діяльність із профілактики бездоглядності й правопорушень неповнолітніх ґрунтується на принципах законності, демократизму, гуманного поводження, підтримки сім'ї та взаємодії з нею, індивідуального підходу до виховання неповнолітніх із дотриманням конфіденційності отриманої інформації, державної підтримки органів, установ та інших організацій, що здійснюють діяльність, пов'язану з профілактикою бездоглядності й правопорушень неповнолітніх, забезпечення відповідальності посадових осіб і громадян за порушення прав та інтересів неповнолітніх [5].

Одним із суб'єктів протидії негативній та антисоціальній поведінці неповнолітніх є органи управління освітою й заклади освіти безпосередньо. У рамках своєї компетенції зазначені суб'єкти запобігають неправомірній поведінці неповнолітніх, а також здійснюють профілактику неправомірної поведінки неповнолітніх у рамках освітнього процесу, зокрема дій, які мають ознаки цькування учасників освітнього процесу одне одного. Із цією метою органи державного управління освітою та заклади освіти в межах своєї компетенції контролюють дотримання законодавства у сфері освіти неповнолітніх осіб; здійснюють заходи з профілактики бездоглядності

неповнолітніх та організують індивідуальну профілактичну роботу щодо бездоглядних і безпритульних, їхніх батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників, які не виконують або неналежним чином виконують свої обов'язки з виховання, навчання або утримання неповнолітніх або негативно впливають на їхню поведінку; беруть участь в організації відпочинку, дозвілля та зайнятості неповнолітніх; розробляють і впроваджують у практику роботи закладів освіти програми й методики, спрямовані на формування законослухняної поведінки неповнолітніх; створюють центри корекційно-розвивального навчання й реабілітації, що виявляють неповнолітніх, які мають відхилення в розвитку або поведінці, проводять їх комплексне обстеження й готують рекомендації з надання їм психологічної медико-педагогічної допомоги та визначення форм подальшого навчання й виховання; надають соціально-психологічну та педагогічну допомогу неповнолітнім; забезпечують організацію в установах освіти загальнодоступних спортивних секцій, технічних та інших гуртків, клубів і залучення до участі в них неповнолітніх тощо [5].

Безпосереднім запобіганням правопорушенням і їх профілактикою займаються співробітники Органів внутрішніх справ Республіки Білорусь, а саме інспекції у справах неповнолітніх. Останні виконують такий набір функцій: вивчають стан виховної роботи з неповнолітніми, які перебувають на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх, у навчальних, культурно-розважальних, спортивно-оздоровчих установах, інших організаціях, гуртках і клубах за місцем проживання, а також за місцем навчання (роботи) неповнолітніх; доставляють у підрозділи органів внутрішніх справ неповнолітніх, які вчинили правопорушення або інші неправомірні дії; уносять до відповідних державних органів та в інші організації пропозиції про застосування заходів впливу, передбачених законодавством, щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення або інші неправомірні дії, їхніх батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників, інших осіб, які не виконують або неналежним чином виконують свої обов'язки з виховання, навчання або утримання неповнолітніх; уносять до відповідних державних органів та в інші організації пропозиції з усунення причин та умов, що сприяють учиненню неповнолітніми правопорушень чи інших антигромадських дій, тощо [6].

Як бачимо, спектр функціональної направленості інспекцій у справах неповнолітніх Органів внутрішніх справ Республіки Білорусь є досить широким. На них покладається обов'язок профілактики та запобігання всьому масиву правопорушень, які вчиняються неповнолітніми, зокрема на території закладів освіти, коли подібні правопорушення мають ознаки цькування.

**Висновки.** Отже, проаналізований досвід доводить, що українські реалії в означеному напрямі характеризуються прогресивністю. Сьогодні в нашій державі, на відміну від багатьох інших країн, створено дієвий правовий механізм протидії булінгу, який має власні нормативні джерела та суб'єктів реалізації. Проте цей факт не свідчить, що Україні в питанні боротьби з булінгом немає до чого прагнути. Так, урахувавши той факт, що булінг є соціальним явищем, виключно юридичних важелів для його подолання недостатньо. На прикладі таких країн, як Іспанія, Фінляндія, Швеція та Норвегія, варто запровадити в середовищі освітянської діяльності спеціальні програми, метою яких стане виховання молоді в дусі толерантного поводження одне з одним, демократизму, необхідності людського ставлення до своїх однолітків та інших позитивних аспектів. У тандемі з численними правовими механізмами такий підхід дасть змогу викоренити булінг (цькування) не тільки на практиці, а й у свідомості представників українського суспільства.

#### Список використаних джерел:

1. Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 1 (166). С. 18–22.
2. Молчанова Д.В., Новикова М.А. Противодействие школьному буллингу: анализ международного опыта / Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. Москва : НИУ ВШЭ, 2020. 72 с.
3. Bullying at school. *Офіційний веб-портал уряду Великобританії*. URL: <https://www.gov.uk/bullying-at-school>.
4. Discrimination: your rights. *Офіційний веб-портал уряду Великобританії*. URL: <https://www.gov.uk/discrimination-your-rights>.
5. Об основах системы профилактики безнадзорности правонарушений несовершеннолетних : Закон от 31.05.2003 № 200-З. *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*. URL: [http://pravo.by/document/?guid=2012&oldDoc=2003-64/2003-64\(009-034\).pdf&oldDocPage=1](http://pravo.by/document/?guid=2012&oldDoc=2003-64/2003-64(009-034).pdf&oldDocPage=1).
6. Об утверждении Инструкции по организации работы инспекций по делам несовершеннолетних органов внутренних дел : Постановление от 27.10.2003 № 242. *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*. URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic35/text650.htm>.